

Медицький І. Б.
професор кафедри політики у сфері
боротьби зі злочинністю та кримінального права
навчально-наукового Юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктор юридичних наук, доцент

**Україна у відносинах з міжнародними юрисдикційними органами:
причини та наслідки незабезпечення «якості» вітчизняного кримінального
судочинства**

Статистика ЄСПЛ щодо звернень українців за захистом своїх прав має стійку тенденцію до збільшення. З кожним роком Суд виносить все більшу кількість рішень по суті у справах проти України: якщо у 2002 р. Судом було ухвалено 1 рішення по суті, у 2003 – 8 таких рішень, то у 2004 р. – 14, у 2005 р. – вже 120. У 2010 р. Судом було постановлено 109 рішень по суті проти України, у 2011 – 105, у 2012 – 71, у 2013 – 69 відповідних рішень 171. З 1997 по 2013 р. Україна програла 962 справ у цьому суді. Із загальної кількості порушень Україною Конвенції 477 – це визнані Судом порушення права особи на справедливий суд, передбаченого п. 1 ст. 6 Конвенції, 185 – це порушення права на свободу та особисту недоторканність, визначену ст. 5 Конвенції й 105 – це порушення заборони катування, визначеної ст. 3 цього документа. Заяви проти України, які розглядає Суд, здебільшого стосуються порушень таких прав: право на свободу та особисту недоторканність, у тому числі застосування тортур на досудовому слідстві, неправомірне тримання особи під вартою; право на мирне володіння своїм майном; право на справедливий судовий розгляд в частині права на виконання рішення суду (передусім щодо виплати заборгованості по заробітній платі, пенсіям), перевищення розумних строків розгляду справ судами [4, с.73].

За даними судді цього Суду від України Г. Юдківської, у 2011-2013 рр. наша держава посідала місце у першій п'ятірці держав-лідерів за кількістю

скарг громадян. На кінець 2013 року на розгляді Європейського суду знаходилося 13 тис. 284 заяви, подані проти України, що складає 13,3% від загальної кількості заяв у Суді (майже 100 тис.). У справах, за якими суд ухвалює рішення по суті, фіксуються структурні проблеми української правової системи, пов'язані, як правило, з недоліками роботи судових установ і правоохоронних органів. Це виражається передовсім у значних сумах компенсацій, що присуджуються громадянам України, постраждалим від дій державних органів або їх посадових осіб. У 2013 р. Суд зобов'язав Україну виплатити компенсацій на загальну суму 113,6 млн. грн. [4, с.73-74].

Згідно даних Міністерства юстиції України, на виконання рішень ЄСПЛ по суті скарг з державного бюджету було сплачено: у 2008 р. – 20 434 375,53 грн.; у 2009 р. – 7 939 067,82 грн.; у 2010 р. – 29 174 853,54 грн.; у 2011 р. – 25 021 734,79 грн.; у 2012 р. – 39 002 553,75 грн.; у 2014 р. – 169817, 7 тис. грн.; у 2015 р. – 639 981 892, 09 грн.; у 2016 р. – 612 294 315, 54 грн.; у 2017 р. – 61 365,79 тис. грн.; у 2018 р. – 32 646 827,39 грн. [2].

Зобов'язання держави у частині правоохорони права на життя має тісний зв'язок із її процесуальним аспектом – обов'язком забезпечити ефективне розслідування факту смерті за підозрілих обставин, причому висновки слідства повинні ґрунтуватися на ретельному, об'єктивному та безсторонньому аналізі усіх відповідних елементів. Нами було здійснено контент-аналіз 43 рішень ЄСПЛ (2006-2019 роки), за висновками яких констатоване порушення Україною процесуального аспекту ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Найбільш типовими недоліками у роботі правоохоронних органів, допущення яких стало підставою для присудження заявникам 647 694 євро компенсації, стали такі: надмірна тривалість кримінального розслідування та його недоліки (неодноразові відмови порушенні кримінальних справ; неодноразові повернення справи для проведення додаткового розслідування; несвоєчасність проведення експертиз; їх чисельність, яка свідчить про відсутність комплексного підходу до збору

доказів на стадії досудового слідства; неодноразовість призначення експертиз одного виду одним слідчим; відсутність належної швидкості та сумлінності, що призвело до втрати важливих доказів та зниження ймовірності успішності слідства; неодноразове невиконання працівниками міліції вказівок вищестоящих органів та несистемний підхід до збирання доказів; відсутність можливості виправити недоліки розслідування), постійне відкладення судових засідань під час судового розгляду справи, тривалість періоду розслідування та судового розгляду справи.

Нескінченні порушення прав учасників кримінального провадження під час досудового розслідування та в судовому провадженні в майбутньому неминуче будуть використані в позовах до ЄСПЛ, що завдасть значних матеріальних й іміджевих збитків для України. Прикладом цього є прецедентне рішення Європейського суду з прав людини, який задовольнив разом усі позови, подані українськими громадянами зі скаргами на невиконання судових рішень українських судів, а це 12 тис. справ. До того ж позови були задоволені без розгляду – за принципом схожості. Європейський суд з прав людини зазначив, що Україна все одно рішень суду фактично не виконує, тому суд уже «заливає» зверненнями з цієї країни і далі так тривати не може [3, с.427].

За висновками Рахункової палати, впродовж 2016 – I кварталу 2018 року Державною казначейською службою України на виконання бюджетних програм «Відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, відшкодування громадянину вартості конфіскованого та безхазяйного майна, стягнутого в дохід держави, відшкодування шкоди, завданої фізичній чи юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб», «Заходи щодо виконання рішень суду, що гарантовані державою» в межах бюджетних призначень використано 723 494,9 тис. грн., що відповідно до законодавства є збитками державного бюджету. Водночас незабезпечення фінансовими ресурсами потреби в бюджетних

коштах на відшкодування шкоди громадянам та виконання рішень суду, що гарантовані державою, призводить до щорічного збільшення заборгованості держави з виконання рішень судів перед громадянами і підприємствами, підвищує соціальну напругу, зменшує кредит довіри до інституцій держави та ефективного правосуддя [1].

Фінансові компенсації порушених прав громадян збільшують видатки бюджету, змушуючи державу вживати відповідних заходів. Згідно з ст.19 Закону України «Про державний бюджет України на 2019 рік» Кабінету Міністрів України надано право реструктуризувати фактичну заборгованість обсягом до 7 544 562 370 грн. за рішеннями судів, виконання яких гарантовано державою, а також за рішеннями Європейського суду з прав людини, прийнятими за наслідками розгляду справ проти України, шляхом видачі фінансових казначейських векселів строком обігу до семи років з відстроченням платежів за такою заборгованістю на один рік та відсотковою ставкою 9,3 відсотка річних. Для забезпечення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України, а також забезпечення представництва України у ЄСПЛ передбачено 762 406,2 тис. грн. Платежі на виконання рішень закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України, складають 594 422,7 тис. грн.

Враховуючи існуючу на початок 2019 р. заборгованість у розмірі у понад 7,5 млрд. грн., сформовану за рішеннями закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України (у тому числі ЄСПЛ), та за умови затвердження у подальшому бюджетних призначень не менше, ніж 594 422,7 тис. грн. (визначених ЗУ «Про державний бюджет України на 2019 рік»), нами було прогнозовано остаточне погашення боргу через 12 (дванадцять) років! Проте прогноз виявився аж занадто «оптимістичним». Уже у 2020 р. розмір платежів за рішеннями закордонних юрисдикційних органів,

прийнятих за наслідками розгляду справ проти України був зменшений у понад 10-кратному розмірі – до суми у 42 млн. грн.

Безумовно що така ситуація незабезпечення фінансовими ресурсами потреби у бюджетних коштах на відшкодування шкоди громадянам та виконання рішень суду, що гарантовані державою, призводить до щорічного збільшення заборгованості держави з виконання рішень судів перед громадянами і підприємствами, підвищує соціальну напругу, зменшує кредит довіри до інституцій держави та ефективного правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про результати аудиту стану використання бюджетних коштів на відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам органами державної влади, та на забезпечення виконання рішень суду, що гарантовані державою: рішення Рахункової палати від 31.05.2018 р. №13-2. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/13_2_2018/zvit_13-2_2018.pdf (дата звернення: 31.03.2020).
2. Інформація щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/informatsiya-schodo-vikonannya-rishen-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravah-proti-ukraini> (дата звернення: 24.09.2021).
3. Назаров В. В. Сучасні проблеми дотримання конституційних прав і свобод людини в кримінальному провадженні. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 425-428.
4. Реформування органів кримінальної юстиції України відповідно до європейських стандартів: концептуальний аналіз: монографія / Овчаренко О. М., Сердюк О. В., Мошак Г. Г., Дунаєва Т. Є., Кохан В. П., Шуміло О. О. ; НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса. Харків, 2015. 242 с.